

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Kennis in beweging: een nieuw perspectief op Rumphius' natuuronderzoek

[Review of: M.-T. Leuker, E.H. Arens, C. Kießling (2020) *Rumphius' Naturkunde: Zirkulation in kolonialen Wissensräumen*]

Besser, S.

DOI

[10.5117/IN2021.2.004.BESS](https://doi.org/10.5117/IN2021.2.004.BESS)

Publication date

2021

Document Version

Final published version

Published in

Internationale Neerlandistiek

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Besser, S. (2021). Kennis in beweging: een nieuw perspectief op Rumphius' natuuronderzoek: [Review of: M.-T. Leuker, E.H. Arens, C. Kießling (2020) *Rumphius' Naturkunde: Zirkulation in kolonialen Wissensräumen*]. *Internationale Neerlandistiek*, 59(2), 143-147. <https://doi.org/10.5117/IN2021.2.004.BESS>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Boekbesprekingen

Leuker, Maria-Theresia, Arens, Esther Helena & Kießling, Charlotte (2020). *Rumphius' Naturkunde: Zirkulation in kolonialen Wissensräumen*. Wiesbaden: Harrassowitz. 288 p. ISBN 9-783447-113588. €64,00.

Kennis in beweging: een nieuw perspectief op Rumphius' natuuronderzoek

Stephan Besser

De militair, natuuronderzoeker en koopman Georg Eberhard Rumpf (1627-1702), verlatijnst Rumphius, stond lang bekend als de 'Indische Plinius', een ere naam die hij vooral te danken had aan de boeken *D'Amboinsche rariteitkamer* (1705) en *Het Amboinsche kruid-boek* (1741-1750) over de natuur van de Zuidelijke Molukken die in de achttiende eeuw in Amsterdam onder zijn naam verschenen. Het epitheton projecteert de autoriteit van de klassieke oudheid en de reputatie van een van de 'stamvaders' van de natuurlijke historie in Europa naar een koloniale context, een imperiale verplaatsing van een westers kader naar Zuidoost-Azië. In hun boek *Rumphius' Naturkunde: Zirkulation in kolonialen Wissensräumen* laten Maria-Theresia Leuker, Esther Helena Arens en Charlotte Kießling een andere 'Rumphius' zien, een 'go-between' (p. 10) tussen verschillende culturen, kennisvormen, genres en belangen. Het gaat in hun studie om de 'circulatie en hybridisering'¹ (p. 245) van natuurhistorische kennis in een polycentrisch netwerk van ongelijksoortige actoren, kennispraktijken en schrijfwijzen tussen het eiland Ambon, de Republiek en de academische wereld.

Met deze benadering begeven de auteurs zich op het snijvlak van verschillende recente ontwikkelingen in de literatuurwetenschap, wetenschapsgeschiedenis en postkoloniale studies. Aan de ene kant is *Rumphius' Naturkunde* nadrukkelijk geïnspireerd door de historische epistemologie (Lorraine Daston en Peter Galison, Hans-Jörg Rheinberger et al.), Bruno Latours actor-netwerk-theorie en de opkomst van de kennisgeschiedenis als benadering die een nauwe focus op 'wetenschap' door analyses van

verschillende vormen van kennis (praktisch, administratief, ambachtelijk, 'inheems', niet-westers etc.) poogt te vervangen. Van belang is hierbij ook de zogenaamde 'kennispoëtica' (*poetics of knowledge, Poetologie des Wissens*) die in de afgelopen decennia met name in de Duitstalige context een hoge vlucht heeft genomen en zich richt op de manieren waarop vormen van representatie (vertelwijzen, genres, beeldspraak, illustraties, diagrammen etc.) inherent bijdragen aan de productie van kennis (zie het themanummer 'Literatuur en kennis' in *Internationale Neerlandistiek*, vol. 55, nr. 2, 2017). Aan de andere kant verwerken de auteurs invloeden uit de postkoloniale studies en wetenschapshistorisch onderzoek naar de circulatie van kennis tussen Azië, Afrika, Europa en de Atlantische wereld zoals Kapil Raj's *Relocating Modern Science* (2007) en Londa Schiebinger en Claudia Swans' bundel *Colonial Botany* (2005). Ze kunnen daarbij ook steunen op eerder onderzoek door Dániel Margócsy, Harold Cook, Siegfried Huigen en anderen naar commerciële en wetenschapshistorische aspecten van Rumphius' werk en de VOC als 'knowledge network'.

Deze lijnen (kennisgeschiedenis en kennispoëtica in een koloniale context) zijn ook bepalend voor de opbouw van het boek. De studie is onderverdeeld in twee grote hoofdstukken: het eerste over de *D'Amboinsche rariteitkamer*, een met 60 kopergravures geïllustreerde beschrijving van zeeschelpen, schaaldieren, kreeften en mineralen op en rond Ambon; en het tweede over het *Amboinsche kruid-boek* (incl. actuatorium), een overzicht van de flora van het eiland in zes banden (ca. 1700 pagina's en 700 gravures). Deze werken zijn ontstaan tijdens Rumphius' tijd als opperkoopman in dienst van de VOC (1666-1702) op Ambon waar hij met een Aziatische vrouw samenleefde. De hoofdstukken zijn verder opgesplitst in paragrafen over kennishistorische (Arens) en kennispoëtische aspecten (Leuker en Kießling) van de twee boeken. In de historische hoofdstukken gaat het vooral om de 'materialiteit' van kennis zoals praktische aspecten van het verzamelen, conserveren, documenteren en beschrijven van onderzoeksmateriaal en de circulatie van manuscripten, illustraties, planten en andere kennisobjecten tussen de Molukken, de Republiek en academische centra in Europa. De kennispoëtische en meer literatuurwetenschappelijke hoofdstukken zijn gericht op de 'medialiteit' van kennis en vormen van representatie zoals narratieve ordeningsstrategieën, meerstemmigheid, genrekwesties en de *Gattungspoetik* van de eigentijdse natuurgeschiedschrijving. De dubbele hoofdvraag van het onderzoek luidt hoe de materialiteit en medialiteit van natuurhistorische kennis in de twee boeken elkaar wederzijds hebben beïnvloed en in hoeverre daarbij nieuwe 'tussenruimtes' van kennis zijn ontstaan die tot een 'toestand van hybriditeit' hebben geleid (pp. 10, 23).

De laatste formuleringen verwijzen naar Homi K. Bhabha's concepten van hybriditeit en de *third space* als verschuiving en ondermijning van het koloniale vertoog.

Deze kennishistorische en -poëtische benadering zorgt voor fascinerende inzichten in het wetenschappelijke 'atelier' van Rumphius (p. 61) en de (inter)mediale textuur en schrijfwijze van de boeken. Anders dan in eerder onderzoek gaat het hierbij in eerste instantie niet om de circulatie van de *Rariteitkamer* en het *Kruid-boek* in en via sociale netwerken maar, op een Latouriaanse manier, om de boeken *zelf* als heterogene netwerken. Het wordt bijvoorbeeld duidelijk wat voor een complexe en instabiele configuratie van kennis de *Rariteitkamer* was: ontstaan op Ambon met hulp van tekenaars, assistenten en verschillende groepen van informanten (zoals academici, soldaten, inheemse arbeiders en tot slaaf gemaakte mensen) en met gebruik van een groot repertoire van *paper technologies* (notitieboeken, lijsten, fiches, brieven, stiften, kaartenbakken etc.) en methodes voor de verzameling, conservatie en ordening van natuurhistorische objecten; per schip verzonden naar Nederland en daar door de uitgever en redacteur Simon Schijnvoet van commentaar voorzien en gedeeltelijk aangevuld met nieuwe illustraties door entomoloog en kunstenaar Maria Sibylla Merian; gebruikt door verzamelaars van exotische schelpen, dieren en objecten om de waarde van hun bezittingen in te kunnen schatten en tips voor de conservatie van slakkenhuizen; gelezen door natuuronderzoekers als informatiebron bij de ontwikkeling van een systematiek van de conchologie en malacologie (de studie van schelpen en weekdieren); en uiteindelijk door middel van schaar en lijm of hergebruik van gravureplaten herverdeeld over plakboeken, andere publicaties, nieuwe edities en vertalingen.

De literatuurwetenschappelijke hoofdstukken bieden grotendeels zeer overtuigende analyses van het vertelperspectief en intertekstuele verbanden, onder andere met Plinius' *Historia naturalis*. De auteurs onderzoeken de spanning tussen anekdotisch vertellen en empirische observaties en de poëtica van het 'wonderbaarlijke' in de *Rariteitkamer*, de verschillen met de door de Royal Society gepropageerde *plain style* voor wetenschappelijk onderzoek, het *Kruid-boek* als mengvorm van de natuurgeschiedschrijving van de Renaissance en de 'nieuwe wetenschap' van de botanie en zijn invloed op het taxonomisch natuuronderzoek van Carl Linnaeus. In een boeiend hoofdstuk laat Maria Leuker zien hoe verschillende vormen van *wandelen*, ingezet als narratief concept, aan de ordening van kennis en de inhoudelijke coherentie van het *Kruid-boek* bijdragen. Volgens Leuker leidt deze combinatie van ambulante observatie en de classificatie van planten

tot een 'hybride representatie' van kennis (p. 243) die in de vooral op taxonomie gerichte Europese receptie van het *Kruid-boek* weer werd opgelost.

De analyse van de hybriditeit van Rumphius' natuurkennis zorgt bij de lezer echter ook voor verwarring. In een Bachtiaanse analyse van de meerstemmigheid van de *Rariteitkamer* constateert Charlotte Kießling bijvoorbeeld dat het bij dit werk om 'hybride tekst' volgens Bhabha gaat: de 'lokale stemmen' van inheemse informanten worden weliswaar door Rumphius' 'autoritative, koloniale Stimme' gedomineerd en bekritiseerd – bijvoorbeeld voor hun 'bygeloof' en onbetrouwbaarheid – maar ze zijn als indirecte citaten wel in de tekst aanwezig (p. 103). In een ander hoofdstuk van Maria Leuker luidt de conclusie dat er in de *Rariteitkamer* sprake is van hybriditeit vanwege de meertalige nomenclatuur die Rumphius hanteert en omdat zijn systematiek ook *inhoudelijk* door niet-westerse kennis is beïnvloed, zoals Chinese en Oost-Indiase theorieën over het ontstaan van metaal in onweerswolken (p. 122). In een kennishistorisch hoofdstuk merkt Esther Helena Arens op dat er in de *Rariteitkamer* en het *Kruid-boek* geen sprake is van het ontstaan van 'nieuwe', hybride vormen van kennis omdat de koloniale machtsverhoudingen dat niet toelieten. Arens gaat daarbij ook in op andere vormen van hybriditeit, namelijk de overname van delen van Rumphius' werk in andere teksten en de poging van de uitgever van de *Rariteitkamer* om door aanvullende instructies voor de soortbepaling van schelpen 'hybriditeit te vermijden' (p. 192). Hybriditeit wordt hier dus algemeen begrepen als misverstand en gebrek aan eenduidigheid. In de conclusie van het boek is ten slotte sprake van de hybridisering van het materiaal als 'bijproduct' van materiële circulatie (p. 247). Verder concluderen de auteurs dat Rumphius' door zijn rol als 'bemiddelaar' een 'hybride positie' tussen de lokale bevolking en Europese invloeden en lezers zou hebben ingenomen (p. 249), waarbij zijn kennisactiviteiten wel hebben bijgedragen aan de uitoefening van koloniale macht en economisch winst voor de VOC. (Rumphius' legitimeerde bijvoorbeeld de export van de muskaatnoot met de vermeende ongeïnteresseerdheid van de bevolking van de Molukken in dit in Europa zeer kostbare product: '[The] Nut does more harm than good in the Indies, and [...] the wise Creator made it for Northern climes', p. 227).²

Deze uiteenlopende conclusies ten opzichte van hybriditeit staan elk op zich voor relevante inzichten maar maken een overkoepelende conclusie lastig. De vraag lijkt te breed gesteld om goed te kunnen worden beantwoord, en dat heeft ook iets te maken met de complexe conceptuele *framing* van het boek. Voor Bruno Latour, zoals de auteurs zelf ook opmerken, zijn 'hybriden' alle fenomenen die zich aan de gangbare classificatiesystemen van wetenschap, politiek, economie etc. onttrekken. De gedetailleerde

beschrijving van Rumphius' werken als instabiele netwerken die voortdurend in beweging zijn sluit hierbij aan. Voor Homi Bhabha is hybriditeit daarentegen nauw verbonden aan de instabiliteit en inherente ambivalentie van het koloniale vertoog. De twee definities hebben raakvlakken, maar het is niet zonder meer duidelijk waarom de 'Latouriaanse' heterogeniteit van de boeken tot instabiliteit van de koloniale macht zou moeten leiden; deels gaan ze juist hand in hand. Er komt bij dat Bhabha hybriditeit nadrukkelijk als onopgeloste spanning en conflict beschouwt. Harmoniserende beschrijvingen van Rumphius als 'bemiddelaar' sluiten daar niet echt bij aan, temeer omdat de stemmen van de Aziatische 'locals' in dit onderzoek ook bijna uitsluitend indirect en via Europese bronnen aan bod komen (wat gezien de beperkingen van het project begrijpelijk is). De betekenis van hybriditeit blijft hierdoor in *Rumphius' Naturkunde* aan het oscilleren en de notie dreigt aan distinctieve waarde te verliezen. Door het gebruik van een groot aantal andere concepten uit verschillende contexten (zoals materialiteit, medialiteit, netwerk, circulatie, kennisruimte, epistemisch ding, agency, polyfonie, *third space*) die elkaar gedeeltelijk overlappen maar ook weer niet altijd direct compatibel zijn, ontstaat een zekere theoretische overdeterminering en meerduidigheid van de studie. Het is daardoor niet altijd even helder aan welke overkoepelende stelling de deelanalyses van de twee onderzoeklijnen in *Rumphius' Naturkunde* precies bijdragen. Maar dat neemt niet weg dat het boek veel vernieuwende en relevante inzichten biedt in de koloniale productie van kennis in de zeventiende en achttiende eeuw.

Noten

- 1 Vertalingen van citaten uit het boek door SB.
- 2 De auteurs gebruiken hier de Engelse vertaling van E.M. Beekman uit 2011.

Over de auteur

STEPHAN BESSER is universitair docent Moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en tegenwoordig fellow van het *Netherlands Institute for Advanced Study* (NIAS). Hij doet onderzoek naar de relatie tussen literatuur, wetenschap en kennis, onder andere met focus op de interdisciplinaire fascinatie voor patronen.

E-mail: S.Besser@uva.nl

* * *